

TRABZON VALİSİ CANIKLI TAYYAR MAHMUD PAŞA İSYANI VE CANIKLİZÂDELERİN SONU (1805-1808)

İbrahim SERBESTOĞLU*

ÖZET

XVI. yüzyıldan itibaren Dünya'daki değişim ve gelişimin hızına ayak uyduramayan Osmanlı Devleti, taşradaki otoritesini kaybetmiş, idareyi yerel hanedanlara bırakmıştı. Bu hanedanlar aldıkları yeni görevlerle bağlantılı olarak güçlerini ve nüfuzlarını arttırdıkça hem merkezî otoriteyle hem de rakip gördükleri komşu hanedanlarla çatışmaya girmişlerdir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Anadolu'nun idaresi ile görevlendirilen Caniklizâdeler de söz konusu hanedanlardan birisidir. Hanedanın kurucusu Hacı Ali Paşa zamanından itibaren hem Çaparzâdelerle hem de merkezî otorite ile çatışmaya girmişlerse de her defasında siyasi ve idarî beklentiler doğrultusunda affedilmişlerdir. Hanedanın son lideri Tayyar Mahmud Paşa da III. Selim zamanında isyan etmiş, IV. Mustafa zamanında affedilip sadaret kaymakamlığı görevine getirilmiştir. Ancak II. Mahmud'un tahta çıkmasıyla önce sürgüne gönderilmiş ardından da idam edilmiştir. Böylece yaklaşık yarım asırdır Kuzey Anadolu'da etkin olan Caniklizâdeler sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tayyar Mahmut Paşa, Caniklizâdeler, Çaparzâdeler

XVI. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin idarî, adlî, askerî ve sosyal düzeni bozulmaya başladı. Klâsik dönemde, şehirlerde yaşayan, âyan ve eşraf olarak adlandırılan kişiler buldukları bölgelerde merkezi otoritenin zayıflaması sonucunda mütesel-

---

* Doktora Öğrencisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. SAMSUN.

limlik, muhassıllık ve voyvodalık gibi görevleri uhdelerine alarak servetlerini arttırdılar. Bu kişiler malikâne sisteminin uygulamaya konulması ve çiftliklerin el değiştirmesi sonucunda da XVIII. yüzyılın ikinci yarısında büyük hanedanlıklar kurdular¹. Yıllarca süren savaşlarda taşra yönetimine gerekli ilgiyi göstermeyen hükümetler bu ailelerden yardım alarak otoritenin devamını sağlamak istediler. Merkezden atanan valilerin yerel halktan yeterli desteği bulamaması üzerine devlet, valilikleri de bu kişilere verdi². Böylece kendi eksikliğini bir ölçüde örtbas eden devlet, bu hanedanları kendine bağımlı hale getirdi. Bu bağımlılık çerçevesinde hanedanlardan verilen görevlerin yerine getirilmesi isteniyordu.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı düzenine damgasını vuran âyan ve hanedanlardan biri olan Caniklizâdeler de bu koşullar altında güç kazanarak Kuzey Anadolu'da hüküm sürmüşlerdir³. Hanedanın kurucusu Hacı Ali Paşa zamanında başlayan merkezî otorite ile çatışma her defasında aflu sonuçlanıp⁴, ailenin tekrar eski durumuna dönmesi hanedanı bölge halkının gözünde merkezi otoritenin vazgeçemediği konumuna getiriyordu⁵.

A-TAYYAR MAHMUD PAŞA İSYANI

1-Sebepleri

1.1-Geçmiş Çatışmaların İzleri

Ailenin bölgede iktidarı sağlaması ve hanedan şeklini alması Hacı Ali Paşa zamanındadır. 1765 yılında Canik muhassıllığını uhdesine alması ailenin büyüyüp bölgede hakimiyet kurmasının ilk adımı oldu. Ardından değişik zamanlarda Trabzon, Erzurum, Sivas, Kastamonu, Çorum ve Amasya gibi Anadolu'nun sol kolunun pek çok yeri aile mensuplarına çeşitli rütbelerle tevcih edildi⁶.

Merkezî hükümet bu tevcihlerle hanedanı kendisine daha sıkı bağlayacağı ve emirlerini harfiyen yerine getireceğini düşünüyordu. Ayrıca bölgedeki küçük çaplı aileler de kontrol altına alınacak ve işler tek elden yürütül-

¹ Yücel ÖZKAYA, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleten*, S.168, Ankara 1978, s. 667-724.

² Mustafa AKDAĞ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.14- 23, Ankara 1970- 1974, s. 51.

³ Yücel ÖZKAYA, "Canikli Ali Paşa", *Belleten*, S.144, Ankara 1972, s.483-526.

⁴ Rıza KARAGÖZ, *Canikli Ali Paşa*, Ankara 2003, s.87-127.

⁵ Bernard LEWIS, "Dyanikli Hadjdji Ali Pahsa", *Encyclopedie de L'İslâm*, Nouvelle Edition, II, Paris 1965, s. 458-459.

⁶ Rıza KARAGÖZ, *Canikli Ali Paşa*, s. 12-27.

yor olacaktı. Caniklizâdeler açısından bakıldığında, alınan her görev ailenin daha da büyümesi demektir. Bu durum hanedanın hem merkeze hem de rakip hanedanlara karşı kendini daha güçlü hissetmesine neden olmaktadır.

1768-1774 Osmanlı- Rus Harbi esnasında gösterdiği yararlılıktan dolayı Amasya sancağı, 1777'de de Kırım seraskerliği dolayısıyla Sivas eyaleti Canikliler'e tevcih edildi⁷. Bu tevcihler Orta Anadolu'da hakimiyet kurmuş olan Çaparzâdelerle Caniklizâdelerin çatışmasına neden oldu⁸. Çünkü bu yerler iki hanedanın da nüfuzunu genişletecekleri alanlardı.

Merkezî hükümet, Kırım seraskerliği sırasında Ali Paşa'dan beklediği başarıyı görmeyince ve halktan da kendilerine zulmedildiği yönünde şikayetleri üzerine Caniklizâdelere karşı Çaparzâdeleri destekledi. Devletin desteklediği Çaparzâdelerle Caniklizâdeler arasındaki bu ilk çatışma Ali Paşa'nın Kırım'a firarı ve Çaparzâdelerin de nüfuz alanlarını genişletmesine yol açtı. Kısa süre sonra sadrazam değişikliğiyle Caniklizâdeler affedildi ve eski konumlarına geri döndüler⁹. Ancak devlet bu iki hanedan arasındaki mücadeleye kimi destekleyeceğini de açıkça göstermiş oldu.

Ali Paşa'dan sonra hanedanın başına geçen Battal Hüseyin Paşa zamanında da merkezî hükümetin emirlerine itaat edilmediği görüldü. Hatta bu dönemde Canikliler, Ruslarla işbirliği yapmakla itham edildiler¹⁰. Bununla kalmayıp III. Selim, Anapa'nın Rusların eline geçmesinin sorumlusu olarak Battal Hüseyin Paşa'yı suçlayıp, kardeşi Mikdat Ahmed Paşa'yı idam ettirdi. Tayyar Mahmud Paşa'ya gelinceye kadar merkezî hükümet ile Caniklizâdeler arasındaki sürtüşme eksik olmadı. Sürtüşme isyana, isyan çatışmaya dönüştüğü an Çaparzâdeler devreye sokuldu. Ancak tüm başkaldırıların ayla sonuçlanması üzerine bölge halkının Caniklizâdelere bağlılığı arttı¹¹.

1.2-Caniklizâdeler ve Çaparzâdelerin Nüfuz Mücadelesi

Kuzey Anadolu'da kontrolü elinde bulunduran Caniklizâdeler ile Orta Anadolu'da hüküm süren Çaparzâdeler başarı sağladıkça merkezî hükümet tarafından ödüllendiriliyorlardı. Ödül ise genellikle eyalet veya sancak idare-

⁷ A.g.e, s. 91-92.

⁸ Özcan MERT, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980,s.40-43; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çapanoğulları", *Bellekten*, S. 150, Ankara 1974, s. 221-223.

⁹ Rıza KARAGÖZ, *Canikli Ali Paşa*, s. 87-127; Yücel ÖZKAYA, "Canikli Ali Paşa", s.501-518.

¹⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. V, İstanbul 1309, s. 145-154.

¹¹ Aflar sonucunda bölge halkı Caniklizâdelere bağlılığı *millet ve mezhebe itaat* gibi algılamaya başladılar. Bkz: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (H.H)*, No: 4060, Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın Kaimesi, Sûrh ve Hatt-ı Hümayun, 17 Cemaziyelevvel 1220/ 13 Ağustos 1805.

si ile çeşitli payelerin tevcihiydi. Ancak yapılan her tevcih rakip hanedanı kışkırtıyor ve asileşmesine sebep oluyordu.

Caniklizâdeler ile Çaparzâdeler arasındaki sürtüşmenin temelini her iki hanedanında göz koyduğu Sivas Eyaleti ile Amasya Sancağı yönetimini elde etme mücadelesi oluşturmaktaydı. Bu iki mevki Hacı Ali Paşa zamanından beri çatışmaya sebep olmaktadır. Ancak her defasında hükümet Çaparzâdeleri destekleyip, Caniklilerden tevcihlerini geri almaktaydı¹².

Tayyar Mahmud Paşa hanedanının lideri olduğunda da iki hanedan arasında çekememezlik devam etmekteydi. Rumeli’de dağlı eşkıyası üzerine tayin edilen Tayyar Mahmud Paşa¹³, 1801 yılında Amasya’nın Çaparzâde Süleyman Bey’e verilmesine karşı çıkıyordu. Askerlerinin hevesinin kırıldığını ve üçer- beşer kaçtıklarını söylüyordu. Aslında üstü kapalı olarak hükümete, istekleri karşılanmazsa dağlı eşkıyasının üzerine gitmeyeceği mesajını veriyordu¹⁴. Tayyar Mahmud Paşa, dağlı eşkıyası üzerine görevliyken geri adım atan hükümet 1805 yılına gelindiğinde Caniklizâdelerin isteklerini kolayca reddetti. Sivas Eyaleti ile birlikte Caniklizâdelerden geri aldığı Amasya Sancağını Çaparzâdelere verdi¹⁵.

1.3-Nizâm-i Cedîd’e Muhâlefet

III. Selim tahta çıkınca hemen Avrupaî tarzdaki Nizâm-i Cedîd reformlarını hayata geçirmeye çalıştı. Önceleri âyan, hanedan ve yeniçeri tepkisinden korkulduğundan Bostancı Tüfenkçisi adıyla kurulan ordu, teşkilatı, taktiği, disiplini, üniforması ile Batılı tarzdaydı. Karaman valisi Kadı Abdurrahman Paşa’nın desteğiyle Konya, Karaman, Niğde ve Ankara çevresinden teşkilatlar kuruldu. Diğer eyaletlere de Nizâm-i Cedîd teşkilatının kurulması için emirler gönderildi¹⁶.

Bu emirler ülkenin her yanından aynı itaatkâr karşılığı göremiyordu. Çaparzâdelerin başını çektiği kimi âyan ve hanedanlar desteğin kendilerine fayda getireceğine, padişahın yapılan yardımları karşılıksız bırakmayacağına

¹² Özcan MERT, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 152.

¹³ III. Selim’in Sirkâtibi Ahmet Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, Yayına Hazırlayan: V. Sema Arıkan, Ankara 1993, s. 337-339.

¹⁴ Yücel ÖZKAYA, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791- 1808)*, Ankara 1983, s.73.

¹⁵ BOA, H.H. No: 4046 G, Çaparzâde Süleyman Bey’in Kaimesi, 7 Cemaziyevvel 1220/ 3 Ağustos 1805; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, İstanbul 1309, s. 22.

¹⁶ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, “Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, S. 141, Ankara 1971- s. 253-261.

inanmaktaydı¹⁷. Diğer taraftan karşı çıkanlar da çıkarlarının zedeleneceğini düşünmekteydiler. Bu grupta yer alanlar arasında ise Caniklizâdeler de vardı.

Tayyar Mahmud Paşa, hakim olduğu yerlerde askeri teşkilatı kurmamıştı. Sözleriyle de açıkça III. Selim'i ve reformlarını hedef almaktaydı. Nizâm-i Cedîd'i *Frenk taklitçiliği* olarak niteleyip, şeriatin unutulma noktasına vardığını belirtiyordu. Halkın şehzadeliliği döneminde Selim'den ümitli olduğunu ancak umduklarını bulamadığını ifade etmekteydi¹⁸.

Tayyar Mahmud Paşa, Anadolu ve İstanbul'da başta yeniçeriler olmak üzere reayanın ayaklanması için dini ön plâna çıkarıyor, etrafına reformları kötülediği yazılar gönderiyordu. Nizâm-i Cedîd'den dolayı Müslümanların kefare elbisesi giydiklerini, İslâmiyet'in devletten koparıldığını, şeriata sahip çıkılması gerektiğini söylüyordu. Yeniçerileri kışkırtmak için de, *Şimdi ne sipahi var, ne yeniçeri var! Cümlesi başı şapkalı Frenk oldu* diyordu¹⁹.

2-İsyan

Amasya Sancağı 1805 yılının başlarında Caniklizâdelerin uhdesindeydi. Tayyar Mahmud Paşa, yeğeni Hasan Bey'i buranın mütesellimi olarak görevlendirmişti. Sivas Eyaletinin de kendilerine verilmesi için hükümete başvurdu. III. Selim, Nizâm-i Cedîd teşkilatının yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmayan Caniklizâdelere sıcak bakmadığından bu talebi reddetti. Kısa bir süre sonra da Çaparzâde Süleyman Bey'in oğlu Mehmed Celaleddin Bey vezirlik unvanıyla birlikte Sivas valiliğine getirildi. Amasya Sancağı da Tayyar Mahmud Paşa'dan alınıp, Nizam-i Cedîd askeri teşkilatının kurulması şartıyla Çaparzâdelere verildi.

Kendisine haksızlık yapıldığına inanan Tayyar Mahmud Paşa, nüfuzu altındaki yerlerden asker toplamaya başladı. Viranşehir voyvodasına gönderdiği şukkasında İrâd-i Cedidi ortadan kaldırmak için Erzurum, Trabzon ve Sivas eyaletlerinden otuzbin asker topladığını belirtiyordu. Çıldır valisi Selim Paşa, Bayazıd mutasarrıfı Mahmud Paşa ve Kars valisi Mehmed Paşaların katılımıyla askerlerinin sayısı yüz bini bulacaktı²⁰. Kastamonu ve Kütahya'dan da asker toplamaya çalışıyordu.

Tayyar Mahmud Paşa, çevre eyalet ve sancaklara da adamlar gönderip

¹⁷ Musa ÇADIRCI, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve "Nizâm-ı Cedîd Askeri Kanunnamesi"', *Bellekten*, S. 141, Ankara 1972, s.2.

¹⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s.31.

¹⁹ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi*, c.5, Ankara 1988, s. 79.

²⁰ *BOA, H.H*, No: 4048 B, Viranşehir Voyvodasının Mektubu, 7 Rebiülevvel 1220/ 5 Haziran 1805.

Nizâm-i Cedîd aleyhine propaganda yapıyordu. Bağdad ve Dıyarbekir'e giden tatarlara para verip İrâd-i Cedid kaldırıldı söylentisiyle Amasya, Sivas ve Tokat'ta kargaşa çıkarmaya çalışıyordu. Samsun'da topladığı askerleri İslamiyet'e uygun olmadığı için Nizâm-i Cedide yazdırmadığından dolayı asi ilân edildiğini söylüyordu²¹. Erzurum, Muş, Çıldır ve Bayazıt taraflarına gönderdiği adamlarından da Mekke ve Medine müftülerinden fetva aldığını, Nizâm-i Cedid askeri olup gavur kıyafeti giymenin dine aykırı olduğunu söylemelerini istiyordu²². Çukurova âyanlarından Kozanoğlu'ndan da asker talep etmekteydi²³. Nitekim Tayyar Mahmud Paşa, Samsun'da binlerce asker toplamış ve hareket vaktini beklemekteydi.

Hükümet ise Tayyar Mahmud Paşa'ya bölgeden destek olabilecekler hakkında Gümüşhane sabık Emîni Cihanzâde Hüseyin Bey'den bilgi almaktaydı. Cihanzâde Hüseyin Bey, özellikle Canık, Amasya, Karahisar taraflarında Tayyar Mahmud Paşa'ya büyük destek verildiği, ancak padişahın iradesi olursa desteğin azalabileceğini belirtti. Trabzon'da ise âyan ve derebeylerinin sadakatle Tayyar Mahmud Paşa'ya bağlı bulunduğunu söyledi²⁴.

Çaparzâde Süleyman Bey, rakibinin hareketlerini casuslar aracılığıyla takip ediyor ve birtakım tedbirler almaya çalışıyordu²⁵. İlk olarak Nizâm-i Cedid ve hanedanı aleyhindeki dedikoduları önlemek için tatarları yakalatıp, kalebend cezasına çarptırdı. İkinci tedbir olarak da Amasya halkının Tayyar Mahmud Paşa'yı destekleme ihtimalini göz önüne alarak gafil avlanmamak için adamlarını hazırda bekletiyordu. Ayrıca, sadarete gönderdiği yazısında endişesini belirterek nasıl davranması gerektiği hususunda padişah'tan bir irade beklediğini ifade ediyordu²⁶.

Çaparzâde Süleyman Bey'in endişesinin yersiz olmadığı kısa süre sonra anlaşıldı. Samsun'dan hareket eden Tayyar Mahmud Paşa, geçtiği güzergâh üzerinden kendisine katılanlarla Amasya sancağına ulaştı. Çaparzâde'nin askerlerini ve mütesellimini şehirden uzaklaştırdı. Yeğeni Hasan Bey'in tekrar mütesellim olduğunu ilân etti²⁷. Amasya halkı iki arada kalmış-

²¹ BOA, HH, N o: 4048 H, Çaparzâde Süleyman Bey'in Kaimesi, 5 Rebiülevvel 1220/ 3 Haziran 1805.

²² BOA, HH, No: 4048 G, Süleyman Bey'in Kaimesi, 3 Rebiülevvel 1220/ 1 Haziran 1805.

²³ BOA, HH, No: 4048 İ, Çaparzâde Süleyman Bey Tarafından Der-aliyyeye Gönderilen Şefaathı Ağası Osman Ağa'nın Tahriri, 9 Rebiülevvel 1220/ 7 Haziran 1805.

²⁴ BOA, HH, No: 4051, Sadarete Arz Tezkiresi, H. 1220/ M. 1805.

²⁵ BOA, HH, No: 4048 F, Çaparzâde Süleyman Bey'in Arızası, 3 Rebiülevvel 1220/ 1 Haziran 1805.

²⁶ BOA, HH, No: 4048 C, Çaparzâde Süleyman Bey'in Kaimesi, 3 Rebiülevvel 1220/ 1 Haziran 1805.

²⁷ Süleyman DUYGU, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul 1953, s. 26.

tı. Hükümet ise olayları Muş mutasarrıfı Murat Paşa ve Maden emini Abdi Bey'in İstanbul'a gelen adamlarından öğrenmekteydi.

Anadolu'nun iki güçlü hanedanı arasındaki çatışma hükümeti endişelendirmişti. Memleketin harap olmasını, halkın arada kalıp ezilmesini istemeyen III. Selim'in en büyük korkusu ise Çaparzâdeler'den beklediği yardımların aksama ihtimaliydi. Gelişmeler üzerine padişah Amasya sancağını Çaparzâdeler'den geri aldı ve şimdilik oradan asker yazılmamasını istedi. Tayyar Mahmud Paşa'nın davranışını *akla mugayir bir hareket* olarak nitelendirdi. Amasya'nın Caniklizâdelerin malikânesine dahil olmadığını, olay çıkarmaya neden olacak hiçbir sebebin bulunmadığını İstanbul'da bulunan divan kâtibi aracılığıyla Tayyar Mahmud Paşa'ya ilettili²⁸.

Amasya'nın geri alınıp padişahın kızkardeşi Beyhan Sultan'a iltizam olarak verilmesine, Çaparzâde Süleyman Bey itiraz etmeye başladı²⁹. Süleyman Bey halk nazarında itibarının düşeceğini söyleyerek altmışbeş bin kuruş karşılığında Amasya sancağının uhdesine verilmesini istemekteydi³⁰. Ancak hükümet şimdilik bu isteğe olumlu yanıt vermedi.

3-İsyana Karşı Alınan Tedbirler

3.1-Nasihât Fermânı Gönderilmesi

Osmanlı Devleti'nde padişahın tahtına karşı tehlike oluşturmak, padişahı tahkir ve devlete karşı isyanın cezası idamdı³¹. Tayyar Mahmud Paşa'nın tepkisi isyana dönüştüğünden geleneklere göre idamı gerekliydi. Ancak içinde bulunulan şartlardan dolayı şimdilik böyle bir işe girişmek devlete faydadan çok zarar getirebilirdi. Sultan III. Selim de bu doğrultuda idam emrini vermeden, elçiler aracılığıyla nasihât fermanı göndermeyi uygun gördü. Ferman'da Tayyar Mahmud Paşa'ya sadakatle görevine devam etmesi, malikânelerine dahil olmayan Amasya Sancağının Çaparzâdelere verilmesinden dolayı da kırılmaması gerektiği söyleniyordu³².

İki elçi tarafından Amasya'da bulunan Tayyar Mahmud Paşa'ya teslim edilen ferman geç kalmıştı. Zira Tayyar Mahmud Paşa'nın adamları, Hasan Bey idaresinde çoktan harekete geçmiş ve Zile yakınlarına kadar ilerlemişlerdi. Tayyar Mahmud Paşa ise geri adım atmadığı gibi, ferman getirenler-

²⁸ BOA, *Cevdet Dahiliye*, No: 14686, Anadolu Valisi Vezir Seyit Yusuf Paşa'ya Hüküm, H.1220/M. 1805.

²⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çapanoğulları", s.239-240.

³⁰ BOA, *HH*, No. 4046 G, Çaparzâde Süleyman Bey'in Kaimesi, 7 Cemaziyelevvel 1220/ 3 Ağustos 1805.

³¹ Ahmet MUMCU, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, s. 84-90.

³² BOA, *HH*, No: 4051 C, Yusuf Ziya paşa'nın Kaimesi, 9 Rebiülahir 1220/ 7 Temmuz 1805.

den Şirinzâde Esad Fethi Bey'i, Bafra'da hapsedirdi³³.

3.2-Askerî Tedbirler

Nasihât fermanına olumlu cevap vermeyen Tayyar Mahmud Paşa'dan, vezirlik payesiyle uhdesine verilmiş olan topraklar geri alındı³⁴. Asi ilân edilip, cezalandırılması için eskiden Trabzon valiliği yapmış olan Yusuf Ziya Paşa görevlendirildi³⁵. Ayrıca Çaparzâde Süleyman Bey'e, Rize âyanı Tuzcuzâde Memiş Ağa'ya, Karaman, Çıldır ve Sivas valilerine, Kastamonu ve Boyabad mütesellimlerine haber gönderilerek adamlarıyla birlikte Yusuf Ziya Paşa'ya yardımcı olmaları istendi³⁶.

Tayyar Mahmud Paşa'nın üzerine gitmeleri istenen kişilerin hemen hepsi Caniklizâdelerle geçinemeyen kişilerdi³⁷. Hükümet bu durumu dikkate almış olmalıdır. Öte yandan Tuzcuzâde Mehmed Ağa Gönve mutasarrıflığı ve Faş muhafızlığına tayin edildi. Bu suretle hükümet asi Tayyar Mahmud Paşa'nın yanında yer alabilecek kişileri devletin yanına çekmeyi amaçlıyordu. Ancak hükümetin görevlendirdiği şahıslar arasında da birbirlerine güvensizlik sözkonusuydu. Yusuf Ziya Paşa, Çıldır valisi ile Kars muhafızının derebeyi kökenli olmaları ve Tayyar Mahmud Paşa ile görüşmelerinden dolayı güvenilir olmadıklarını söylüyordu³⁸.

4-Müsademeler

Tayyar Mahmud Paşa'ya bağlı kuvvetler Amasya'yı ele geçirdikten sonra gruplar halinde Tokat, Zile, Sivas ve Çorum taraflarına yöneldiler. Önce Tokat'a girip burayı zapt ettiler ve bir voyvoda bıraktılar³⁹. Ardından Sivas'ın ele geçirilmesi de Caniklizâdeleri durdurmadı⁴⁰. Aynı hızla Zile ve Yozgat'a doğru hareket ettiler. Ancak daha önce karşılarına çıkmayan Çaparzâdelerle ilk defa burada karşılaştılar. Yapılan müsademelerde Hasan Bey'in komutasındaki kuvvetler zayıf vererek Amasya'ya kaçmak zorunda

³³ Süleyman DUYGU, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, s. 26.

³⁴ BOA, HH, No: 4079 A, Çaparzâde Süleyman Bey'in Kaimesi, 27 Safer 1220/ 27 Mayıs 1805.

³⁵ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, Yayına Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Trabzon 2001, s. 174.

³⁶ BOA, HH, No: 4044 B, Tuzcuzade Mehmed Ağa'dan Sadarete Arz Tezkiresi, H. 1220/ M. 1805; Süleyman DUYGU, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, s. 27.

³⁷ BOA, HH, No: 1982, Canikli Genç Ağa'nın Kaimesi, 29 Muharrem 1214/ 3 Temmuz 1799.

³⁸ BOA, HH, No: 4078, Yusuf Ziya Paşa'nın Kaimesi, 9 Cemaziyelahir 1220/ 4 Eylül 1805.

³⁹ BOA, HH, No: 4051 A, Sadarete Arz Tezkiresi, 19 Rebiülevvel 1220/ 17 Haziran 1805.

⁴⁰ BOA, HH, No: 4049 A, Çaparzâde Süleyman Bey'in Kaimesi, Rebiülevvel 1220/ Haziran-Temmuz 1805.

kaldılar. Böylece Tokat, Sivas, Çorum ve Yozgat asilerden temizlenmiş oldu. Ayrıca Tayyar Mahmud Paşa taraftarlarından olup aman dileyenler de affedildiler⁴¹.

Bu ilk yenilgiyi Amasya'da öğrenen Tayyar Mahmud Paşa, hemen Canik'e döndü. Temmuz 1805'te padişaha bir mektup yazarak kendisinin suçlu olmadığını, olayların müsebbibinin Çaparzâde Süleyman Bey olduğunu belirtip, af talebinde bulundu⁴². Bu arada daha önce hapse attığı elçi Esad Fethi Bey'i de serbest bıraktı. Bununla birlikte Sivas eyaletinin de kendisine verilmesini istemekteydi. Ancak bu af girişimi başarılı olmadı.

Yusuf Ziya Paşa, yenilginin Caniklizâdeleri yok etmediğinin bilincindeydi. Trabzon ve Canik halkının mücadelecî bir ruha sahip olduğunu, halkın *desise-i şiar* Tayyar Mahmud Paşa'ya destek olacaklarını belirtiyordu. Bu esnada Canik'te toplanan asilerin üzerine ani bir baskın yapıldıysa da Tayyar Mahmud Paşa, Trabzon'a kaçarak burada ağalar ve âyanlarla istişarelerde bulundu. Kuğuzâde ve Dedezâde haricindeki tüm önemli isimlerin desteğini aldı. Hatta aralarında kız alıp verme olayından dolayı soğukluk bulunan Tuzcuzâde Memiş Ağa dahi talep edilmediği halde beş yüz talimli adamını Tayyar Mahmud Paşa'nın emrine gönderdi. Vakfikebir ve Akçabad ağaları ile Server Ağa, Sakızzâde, Bahadırzâde, Uzunoğlu, Hacı Hasanoğlu, Hacı Fettahoğlu ve Emanetzâde ise adamlarıyla birlikte muhalif âyanlar Kuğuzâde ve Dedezâdelerin üzerine gitme kararı aldılar. Daha önce isyana destek vereceğini söyleyen Hazinedarzâdeler ise, Yusuf Ziya Paşa'nın muhassıllık vereceği vaadiyle saf değiştirdiler⁴³.

Canik'te ise muhassıllığa tayin edilen Hacı İsmail Ağa, Ünye tarafındaki asilerin üzerine gitti. Burada ele geçirdiği asilerden, zorla Tayyar Mahmud Paşa yandaşı olanları affetti, diğerlerini ise hapsedi. Hazinedarzâde Emin Ağa ve Süleyman Ağalar da Perşembe'deki asileri bozguna uğrattı.⁴⁴

Müsademeler Sinop, Alaçam ve Bafra'da da devam etmekteydi. Kastamonu ve Boyabad mütesellimleri önce Sinop Kalesi'nde sıkıştırdıkları asileri kuşatma altına aldılar. On beş gün süren kuşatma sonucunda yiyecek sıkıntısı baş gösterince asiler kayıkla kaçmaya çalıştılar⁴⁵. Ancak denizden

⁴¹ BOA, HH, No: 4061, Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın Kaimesi, H. 1220/ M. 1805; BOA, HH, No: 4083, Yusuf Ziya Paşa'nın Tavriri, 17 Rebiülahir 1220/ 15 Temmuz 1805.

⁴² BOA, HH, No: 4044 E, Tayyar Mahmud Paşa'nın Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya Gönderdiği Kaime, 7 Rebiülahir 1220/ 15 Temmuz 1805.

⁴³ BOA, HH, No: 4047, Tayyar Mahmud Paşa'nın Ele Geçmiş Kâğıdı, 26 Cemaziyevvel 1220/ 22 Ağustos 1805.

⁴⁴ *Ayn Belge*.

⁴⁵ BOA, HH, No: 4083, Yusuf Ziya Paşa'nın Tavriri, 17 Rebiülahir 1220/ 15 Temmuz 1805.

donanmanın yardımıyla yüz üç asi ele geçirildi. Firar edenler de Alaçam ve Bafra'da dağıtıldılar⁴⁶.

Tayyar Mahmud Paşa'nın son çırpınışı ise Erzurum'daydı. Asiler, kaymakamı, kadıyı, müftüyü ve bazı ağaları şehirden kovup idareyi ele geçirdiler. Ancak Tokatlı Genç Ağa, Koyunoğlu Mustafa, Horasanlı Hasan ve Topçular çavuşu idaresindeki asiler, şehir merkezindeki çatışma sonucunda kaçarak iç kaleye sığındılar. Ancak kısa süre sonra yakalanıp idam edildiler. Ayrıca kalenin savunulmasında gerekli hassasiyeti göstermeyen ve asilere yardım etmekle suçlanan kale dizdarı da idam edildi⁴⁷.

Tayyar Mahmud Paşa'nın uzun mücadeleler sonucunda yakalanmamasının nedeni, üzerine gönderilenlerin kendi çıkarlarını ön plânda tutmalarıydı. Yusuf Ziya Paşa, malikâne olarak Karahisar, Canik ve Tirebolu'nun kendisine verilmesini istiyordu⁴⁸. Buna karşılık Çaparzâde Süleyman Bey de Yusuf Ziya Paşa'dan şikayetçi olup hükümete, Yusuf Ziya Paşa'nın topraklarına müdahale ettiğini söyleyerek Karadeniz sahillerinde asayişin sağlanması için bölgenin uhdesine verilmesinin en doğru seçim olacağını bildiriyordu. Hükümet ise, devamlı masraflarının çokluğundan bahseden Yusuf Ziya Paşa ve Orta Anadolu'ya hakim olan Çaparzâdelerin taleplerini reddetti. Zaten, Yusuf Ziya Paşa asilerin üzerine görevlendirildiğinde Erzurum ve Trabzon valisi olarak tayin edilmişti. Ancak Tayyar Mahmud Paşa'nın firarında başarısızlığı görülen Yusuf Ziya Paşa'nın yerine Trabzon valiliğine Hacı Salih Paşa getirildi⁴⁹.

B-TAYYAR MAHMUD PAŞA'NIN FİRARINDAN İDAMINA GİDEN SÜREÇ

1-Sohum ve Kırım'a Firarı

1.1-Sohum'a Firarı

Erzurum müsademesini Trabzon'dan takip eden Tayyar Mahmud Paşa, adamlarının mücadeleyi kaybettiklerini görünce bir gemiyle Sohum'a firar etti.⁵⁰ Caniklîzâdelerin, Sohum ile geçmişten gelen ilişkileri vardı. Nitekim Trabzon'dan topladıkları avarız ve nüzul vergileriyle Sohum'un

⁴⁶ BOA, HH, No: 4046 F, Kastamonu Mütesselliminden Yusuf Ziya Paşa'ya Gelen Kaime, H. 1220/ M. 1805.

⁴⁷ BOA, HH, No: 4072 L, Yusuf Ziya Paşa'nın Kaimesi, 15 Safer 1220/ 15 Mayıs 1805.

⁴⁸ BOA, HH, No: 4072 F, Yusuf Ziya Paşa'nın Kaimesi, 17 S 1220/ 17 Mayıs 1805.

⁴⁹ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s.181-182.

⁵⁰ BOA, HH, No: 4045 İ, Bafra Kal'ası İmam ve Hatibi Ali'nin Tahriratu, H.1220/ M.1805.

askerî ihtiyaçlarını⁵¹, gümrük gelirleriyle de Sohum kalesindeki camiinin giderlerini düzenli olarak karşılamaktaydılar⁵². Hacı Ali Paşa zamanında Faş, Batum ve Sohum kalelerinin güçlendirilmesi için yamak yazma işinin bölgeye hakimiyetlerinden dolayı Caniklizâdelere verilmesi, Tayyar Mahmud Paşa'nın Sohum'u tercih nedenine ışık tutmaktadır⁵³.

Sohum'a firar eden Tayyar Mahmud Paşa, padişahın affının mümkün olmadığını belirtmesine rağmen⁵⁴ Bağdad valisi Ali Paşa ve Çıldır valisi Selim Paşa'ya elçiler göndererek affedilmesi için aracı olmalarını istiyordu⁵⁵. Firarına sebep olarak da Çaparzâde Süleyman Bey'i göstererek, tüm emirlere uyacağını belirtiyordu. Ayrıca affedilmesi ve vezirlik payesiyle malikânesinin geri verilmesi halinde dokuzbin kese akçe vereceğini ifade ediyordu. Selim Paşa da Tayyar Mahmud Paşa'ya aracılık yapacağını, ancak kararın padişaha ait olduğu cevabını gönderdi⁵⁶.

Tayyar Mahmud Paşa'nın af isteğinin padişahça kabul edilmemesi, firarî paşayı koruyan Sohum muhafızı Keleş Ahmed Bey ile hükümet arasında gerginliğe sebep oldu. Hükümet, hakkında fetvalar doğrultusunda idam fermanı bulunan Tayyar Mahmud Paşa ve adamlarının hemen öldürülmesini isterken⁵⁷, Keleş Ahmed Bey de idam yerine kalebind cezasına çarptırılmalarını talep ediyordu⁵⁸.

Keleş Ahmed Bey'e emirlerini dinletemeyeceğini anlayan hükümet, Sohum üzerine 3 adet kalyon gönderdi. Ancak kalyonlar ihtiyaçlarını karşılamak için Trabzon'a uğradıklarında Kalcızâde ile Tuzcuzâde bir kayıkla gelişmeleri Sohum'a bildirdiler⁵⁹. Bunun üzerine ortam gerginleşti. Tayyar Mahmud Paşa, Çıldır valisi Selim Paşa'ya gönderdiği elçi ile hükümeti

⁵¹ Yücel ÖZKAYA, " XVIII. Yüzyıl'da Trabzon'un Genel Durumu", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13-17 Ekim 1986*, Samsun 1988, s. 140.

⁵² Necmettin AYGÜN, "Trabzon Gümrüğü (1750-1800)", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998*, Trabzon 1999, s.313-316.

⁵³ Rıza KARAGÖZ, *Canikli Ali Paşa*, s.76-83.

⁵⁴ BOA, *Cevdet Dahiliye*, No: 6092, Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya Hüküm, 20 Şaban1220/ 13 Kasım 1805.

⁵⁵ BOA, HH, No: 4067, Çıldır Valisi Selim Paşa'nın Kaimesi, 21 Rebiülevvel 1221/ 8 Haziran 1806; Mahmud GOLOĞLU, *Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar*, Yay. Haz. Veysel Usta, Trabzon 2000, s.96.

⁵⁶ BOA, HH, No: 4052 C, Çıldır Valisi Selim Paşa'nın Havî Şukkası, 21 Rebiülevvel 1221/ 8 Haziran 1806.

⁵⁷ BOA, HH, No: 5185 D, Yusuf Ziya Paşa'nın Keleş Ahmed Bey'e Gönderdiği Kaime, H. 1221/ M.1806.

⁵⁸ BOA, HH, No: 4056, Sohum Muhafızı Keleş Bey'in Kaimesi, H.1221/ M. 1806; BOA,HH, No:4068, Sadarete Arz Tezkiresi, H. 1221/ M. 1806.

⁵⁹ BOA, HH, No: 4045 A, Sadarete Arz Tezkiresi, H. 1221/ M. 1806.

tehdit ediyordu. Abazaların, kendisini teslim etmek niyetinde olmadığını, hatta bu uğurda kendisiyle birlikte dağlara çıkıp, Koroğlu misali *ferman padişahın dağlar bizimdir* deyip mücadele edeceklerini ifade etmekteydi⁶⁰.

1806 Ağustos başlarında Trabzon'dan Sohum'a doğru hareket eden kalyonlar, 12 Ağustos'ta Sohum Kalesi açıklarında demirlediler⁶¹. Bir elçi ile padişahın fermanını bizzat Keleş Ahmed Bey'e verip, asilerin teslimini istediler. Keleş Ahmed Bey ise, Tayyar Mahmud Paşa'nın, Kalcızâde ve Tuzcuzâde'den gelen mektup sonrası güvende olmadığını düşünüp, küçük bir Rus teknesiyle Kırım'a kaçtığını söyledi (Ağustos 1806)⁶². Bir kısım adamının da Abaza ve Çerkez kabileleri içerisinde saklandığı öğrenildi⁶³. Bu kişilerin üzerine gidilmeden kalyonlar İstanbul'a doğru hareket ettiler.

1.2-Kırım'a Firarı

Tayyar Mahmud Paşa, donanmadan 3 kalyonun Sohum'a doğru geldiği haberini alınca 7 adamıyla beraber Kırım'a kaçtı. Kırım'ın Rus toprağı olması nedeniyle Reisülküttap, Rusya'nın İstanbul'daki sefiri ile görüşerek asilerin hemen iade edilmelerini istedi. Rus sefiri bu isteğe olumlu yanıt verdi⁶⁴.

İade talebi St. Petersburg'a bildirildiğinde Tayyar Mahmud Paşa'ya dokunulmazken, firar edenler arasında bulunan yeğen Hasan Bey ile Canik eski muhassılı Ali Ağa takibe alındı. Bu kişilerin Ağustos ayında Kırım'a geldikleri ve tekrar Anadolu'ya geçip adam toplamak niyetinde oldukları tespit edildi. Ruslar tarafından bir süre Anadolu'ya geçmeleri engellenen Hasan Bey ile Ali Ağa daha sonra Bender Muhafızı Hasan Paşa tarafından yakalandılar. Hasan Paşa, Ali Ağa'yı bir şefaathâme ile İstanbul'a gönderdiyse de Ali Ağa yapılan sorgulama sonrasında Bostancıbaşı hapisanesine kapatıldı. Ardından gönderilen emir doğrultusunda Bender Muhafızı Hasan Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın yeğeni Hasan Bey'i idam etti⁶⁵.

Tayyar Mahmud Paşa Kırım'da bulunduğu sırada Osmanlı Devleti'nin iç siyaseti de karışık durumdaydı. 1807 yılında III. Selim tahtan indirilerek

⁶⁰ BOA, HH, No: 4052 B, Tayyar Mahmud Paşa'dan Çıldır Valisine Şukka, H.1221/ M.1806.

⁶¹BOA, HH, No: 4045 C, Yükrük Alemdârı Abdurrahman Ağa'nın Kaimesi, 18 Cemaziyelevvel 1221/ 3 Ağustos 1806.

⁶² BOA, HH, No: 4045 D, Sadarete Arz Tezkiresi, 23 Cemaziyelevvel 1221/ 8 Ağustos 1806.

⁶³ BOA, HH, No: 4070, Yusuf Ziya Paşa'nın Tahriratının Hülasası, H. 7 Şaban 1221/ 18 Kasım 1806.

⁶⁴ BOA, HH, No: 4054, Sadarete Arz Tezkiresi, H.1221/ M. 1806.

⁶⁵ BOA, HH, No: 4117, Bender Muhafızı Hasan Paşa'nın Kaimesi, 11 Rebiülevvel 1221/ 29 Mayıs 1806.

yerine IV. Mustafa geçti. Padişah değişikliğiyle Nizâm-i Cedid ilga edildi. Tayyar Mahmud Paşa ve adamları da affedildiler. Bunun ardından, firarda olan Tayyar Mahmud Paşa yandaşları tek tek dönmeye başladılar. Bunlardan biri olan Kethüda Emin Ağa, bir Rus gemisiyle Trabzon'a geldi. Vali Hacı Salih Paşa ve bazı ileri gelenler Güzelhisar önünde karşıladıkları kethüdanın affedilip geri döndüğüne inanmayıp, Kalcızâde Memiş Ağa'nın tahrikiyle idamına karar verdiler⁶⁶.

1807 yılında Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ittifak kurmasından korktuğu için Osmanlı ile barış yapmak istiyordu. Kırım'da firarî olarak yaşayan Tayyar Mahmud Paşa da padişah değişikliğinin ardından Osmanlı-Rus barışı için kendi başına çalışmalara başladı. Rus İmparatoru, başvekili ve askeri yetkililerle görüşmeler yaptı⁶⁷.

2-Tayyar Mahmut Paşa'nın Sadaret Kaymakamlığı ve İdamı

2.1-Sadaret Kaymakamlığına Giden Yol

Kabakçı isyanından sonra tahta çıkan IV. Mustafa, Tayyar Mahmud Paşa ve yandaşlarını affetti. İki yıldır Kırım'da bulunan Tayyar Mahmud Paşa da 20 Ekim 1807'de Rusların yeni padişahı kutlama ve barış mesajlarıyla⁶⁸ İstanbul'a döndü⁶⁹. III. Selim döneminde üzerinden alınan Trabzon Valiliği ile Canik ve Şarkî Karahisar sancakları tekrar uhdesine verildi⁷⁰. Ancak muhtemelen o sene bölgesinde hüküm süren veba hastalığı sebebiyle bir süre daha İstanbul'da kalmayı tercih etti⁷¹.

Tayyar Mahmud Paşa İstanbul'da iken, IV. Mustafa taraftarları yeni padişahın otoritesini sağlamak için III. Selim'i öldürmeyi plânlamaktaydılar. Durumu Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa'ya açtılar. Köse Musa Paşa da askerin onayı olmadığı bahanesiyle ret cevabı verdi. Ardından da sağlık durumunu gerekçe gösterip istifa etti⁷². Bu istifa olayı Tayyar Mahmud Paşa'nın Sadaret Kaymakamı olmasının yolunu açtı. III. Selim'i öldürmeyi plânlayanlar ise, Tayyar Mahmud Paşa'nın kendilerini destekleyeceklerini

⁶⁶ Mahmud GOLOĞLU, *Trabzon Tarihi*, s.96.

⁶⁷ BOA, HH, No: 6961, Sadarete Arz Tezkiresi, 25 Safer 1222/ 4 Mayıs 1807.

⁶⁸ BOA, HH, No: 7021, Suret-i Takrir-i Âlî, H. 1222/ M. 1807; Osmanlı- Rus barış girişimleri için bakınız: Fehmi İSMAİL, "1807'de Rusların ve İngilizlerin Osmanlılarla Yeniden Münâsebet Kurma Teşebbüsleri", *Tarih Dergisi*, S.30 (Mart 1976), İstanbul 1976, s.23-38.

⁶⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s.218.

⁷⁰ Özcan MERT, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.61.

⁷¹ Bölgedeki veba salgını için bakınız: Daniel PANZAC, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba 1700- 1850*, çev: Serap Yılmaz, İstanbul 1997, s.56.

⁷² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VIII, s.218-219.

düşündüklerinden ona destek veriyorlardı.

Tayyar Mahmud Paşa'nın Sadaret Kaymakamlığı görevine getirilmesi sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'yı rahatsız etti. Çünkü Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar Mustafa Paşa ile rekabet halindeyken yeni bir rakibinin daha ortaya çıkmasını istemiyordu. Padişah IV. Mustafa, kaymakamlık görevinin kısa süreliğine Tayyar Mahmud Paşa'ya verildiğini, daha sonra Tayyar Mahmud Paşa'nın Anadolu'nun sol kolunun askerî hizmetine bakmakla birlikte malikânesine gideceğini söyleyerek İstanbul'daki tartışmaları sonlandırmaya çalıştı⁷³.

Merkezde ortamı sakinleştirmeye çalışan IV. Mustafa, Tayyar Mahmud Paşa'yı Anadolu'nun sol kolunda asker toplamakla görevlendirince Çaparzâdelerle yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden oldu. Padişahın desteğini arkasına alan Kaymakam Tayyar Mahmud Paşa, Çaparzâde Süleyman Bey'den asker talep etti. Ancak aldığı cevap nüfuzunun sarsılmasının ilk adımı oldu. Süleyman Bey, *Tayyar Paşa, İstanbul'da oldukça Anadolu'dan yardım beklenmemesi* cevabını vermişti⁷⁴. Padişah da bu cevabın ardından zor durumda kaldı. Bir tarafta Anadolu'nun güçlü hanedanları, diğer tarafta ise Sadaret Kaymakamlığına getirdiği Tayyar Mahmud Paşa vardı.

İstanbul'da ise IV. Mustafa'nın devreye girmesine rağmen siyasî kazan kaynamaktaydı. Reisülküttap Refik Efendi, *Tayyar Mahmud Paşa'nın kaymakamlığı bir ay daha sürerse sadrazam olur* diyerek Çelebi Mustafa Paşa'yı kıskırtmaktaydı. Tayyar Mahmud Paşa, ayrıca, yeniçeriler üzerinde etkili olan Şeyhülislam Ataullah Efendi ile de geçinememekteydi. Rumeli Kazaskeri İzzet Efendi ve Hoca Münib Efendi de Ataullah Efendi'yi desteklemekteydiler. Bu kişilerle anlaşılan sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ve Reisülküttap kisedârı Sümblüzâde Abdülbaki Efendi, Anadolu'da Çaparzâdelerin ve eski sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın, Tayyar Mahmud Paşa'nın Sadaret Kaymakamlığından azlini istediklerini; yoksa isyan edeceklerini söylemesi Padişahı korkuttu⁷⁵. Alemdâr Mustafa Paşa'nın da telkiniyle IV. Mustafa, Tayyar Mahmud Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığından azletti (Mart 1808)⁷⁶.

⁷³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942, s.89-90.

⁷⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çapanoğulları", s.246.

⁷⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, s. 90-94.

⁷⁶ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Çapanoğulları", s.246.

2.2-Sürgün ve İdam

Kaymakamlığı sırasında İstanbul'da zuhur eden fitne ve fesattan sorumlu tutulan Tayyar Mahmud Paşa, azledilip Dimetoka'ya sürgüne gönderildi. Yola çıktığında muhaliflerinin baskısıyla ikinci darbeyi yedi. Vezirlik payesi ve malikânesi geri alındı. İlk önce bu duruma tepki gösteren Tayyar Mahmud Paşa, padişahın sözlerine güvenip, sessiz kaldı. Ancak Dimetoka'da etrafında pek çok kişinin toplanmasının tehlike yarattığını düşünen İstanbul'daki hasımları sürgün yerini Hacıoğlu Pazarı olarak değiştirdiler⁷⁷.

Hacıoğlu Pazarı'nda sürgün hayatına başlayan Tayyar Mahmud Paşa, bir yandan IV. Mustafa'dan maddi ve manevi destek görürken⁷⁸, öte yandan Alemdâr Mustafa Paşa'ya yazdığı mektupla haksızlığa uğradığını ve kendisinden yardım beklediğini söylüyordu. Alemdâr Mustafa Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın yardım talebine, Varna muhafızı olmasını sağlayarak cevap verdi⁷⁹. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa da, yandaşlarına voyvodalık ve iltizam vermek ve kale yamaklarını kışkırtmakla suçladığı Tayyar Mahmud Paşa'nın hayatta kalması durumunda fitne çıkarmaya devam edeceğini iddia ederek idam edilmesini istiyordu.

1808 yılının Temmuz ayında İstanbul'a gelen Alemdâr Mustafa Paşa, idâreye hakim olup, II. Mahmud'un tahta çıkmasını sağladı. Ardından da sadrazamlığa getirildi. Sadrazam olan Alemdâr Mustafa Paşa, siyasî güç odaklarına karşı hemen harekete geçti. Bunlar arasında IV. Mustafa'nın ve Kuzey Anadolu halkının desteğini kazanmış olan Tayyar Mahmud Paşa da vardı. Tayyar Mahmud Paşa, devletin askerini uğraştırdığı ve darülharp olan Rusya'ya kaçtığı için suçlanmaktaydı. Hıristiyanlardan aman dilemek Müslüman'a yakışmayacağı gibi, onlardan para aldığı da rivayet edilmekteydi. Caniklizâdelerin geçmişten gelen isyankâr tavırları da gözönüne alındığında II. Mahmud, Tayyar Mahmud Paşa'nın idam emrini verdi⁸⁰. Ağustos 1808 tarihinde Caniklizâdelerin son lideri; geriye yalnızca sefil durumda, evi barkı olmayan, çocuğu bulunmayan ve devletin yardımıyla geçinen bir eş bırakarak hayata veda etti⁸¹.

⁷⁷ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, s.93.

⁷⁸ Necdet SAKAOĞLU, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, İstanbul 1998, s.166-167.

⁷⁹ Özcan MERT, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.153.

⁸⁰ Şânizâde Atâullah Efendi, *Şânizâde Tarihi*, c.1, İstanbul 1284, s.51-52.

⁸¹ *BOA, HH*, No: 17531, Sadarete Arz Tezkiresi, H. 1225/ M.1810-1811.

Sonuç

Coğrafi keşifler başta olmak üzere Avrupa merkezli değişimler XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin kurulu düzenini sarsmaya başladı. Merkezî hükümetler bu gelişmelerin farkında olarak birtakım tedbirler almaya çalıştılar. Malikâne sistemine geçiş de bu tedbirlerden biridir. Bu sayede mali açıklar kapatılacaktı. Ancak malikâne sistemi büyük hanedanların ortaya çıkmasına neden oldu. Devlet dış gâilelerle uğraşırken bu hanedanlardan başta asker toplanması olmak üzere pek çok alanda etkili yardım gördüğü için bunlara ses çıkar(a)madı. Sonuçta hanedanlar büyüdükçe adem-i merkeziyetçi yapı normal görülmeye başlandı.

XVIII. yüzyılın ortalarında Kuzey Anadolu'da hüküm süren Caniklizâdeler de bu gelişmelerin bir sonucudur. Merkezî otoriteye değişik zamanlarda yardım ettikleri halde, nüfuz alanlarını geliştirmek için komşu hanedanlarla çatışmaya girdikleri anda hükümetleri karşılarında buldular. Çünkü rakipleri merkezî hükümete daha çok destek olan Çaparzâdelerdi. Bu iki hanedan arasındaki çatışma, Caniklizâdelerin kurucusu Hacı Ali Paşa zamanından itibaren başlayıp, Tayyar Mahmud Paşa'nın ölümüne kadar sürmüştür. Çatışmaların sonucunda hep asî ilân edilen Caniklizâdeler olduğu halde affedilmeleri bölgede daha da güçlenmelerini sağlamıştır.

Tayyar Mahmud Paşa'nın, III. Selim döneminde asî bir vali, IV. Mustafa döneminde sadaret kaymakamı olması ve II. Mahmud döneminde de geçmiş suçları bahane ederek idamı, Osmanlı Devleti'nde politikanın kişilere bağlı olarak değiştiğinin en bariz göstergesidir. Caniklizâdelerin ortadan kaldırılması ise Osmanlı Devleti'nde siyasetin merkezindeki aktörlerin birbirleriyle mücadelelerinin sonucudur. Taşrada yapılan siyaset ve güç gösterileri merkeze taşınıp orada aktif rol alınmaya başlanınca bu durum rakiplerinin daha da artmasına sebep oldu. Nitekim Tayyar Mahmud Paşa'nın sadaret kaymakamlığı gibi önemli bir göreve getirilip merkezdeki siyasi aktörlerden biri haline gelmesi, aleyhtarlarının daha aktif mücadelelerine yol açtı. Bu rekabet Caniklizâdelerin sonunu getirdi.

ABSTRACT

From the 16th century onwards the Ottoman Empire did not manage to keep up with the changes and developments in the western world and this caused many social, political, economic and international problems. One of the most important problems for the Ottomans during the 16th and 17th centuries was the weakening of central power and the loose of authority in the provinces. As a result local powers took control in most of the provinces. As the local powers became more dominant and influential in connection with the new responsibilities they received, they began to struggle with both the state and neighbouring local authorities. The Caniklizades who were assigned with the administration of the northern Anatolia in the second half of the 18th century were one of these families. Although the family fought with both state and the Çaparzades since the time of Hacı Ali Pasha – the founder of the family – they were forgiven each time in line with the political and administrative expectations. The last leader of the family Tayyar Mahmud Pasha, too, revolted at the time of Selim III, was pardoned at the time of Mustafa IV and was appointed as the representative of the Grand Vizier in İstanbul. However, after Mahmud II ascended the throne, he was exiled and executed. In this way, the Caniklizades family, which was influential for half a century, came to an end.

Key words: Tayyar Mahmud Pasha, Caniklizades, Çaparzades.

